APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA DREPTULUI CONTRACTELOR COMERCIALE ÎN EPOCA ANTICĂ

Alexandru CUZNEȚOV,
doctor în drept, conferenţiar universitar (USM)
Olga COJOCARU,
magistru în drept, judecător

Dreptul contractelor comerciale – este o instituție a dreptului civil şi a dreptului comercial (dreptul afacerilor – în accepțiunea modernă), care, la rândul său, este strâns legat de schimbul de bunuri ca formă incipientă a comerţului şi, implicit, de dezvoltarea societăţii umane.

Cuvinte-cheie: dreptul contractelor comerciale, contracte comerciale, evoluția dreptului contractelor comerciale în perioada antică.

* * *

Commercial contract law is an institution of civil and commercial law (business law in the modern sense), which in turn is closely related to the exchange of goods as early as the default trade and development of human society.

Keywords: commercial contract law, commercial contracts, changes in the ancient commercial contract law.

Nu putem analiza contractele comerciale în special, fără a analiza evoluția istorică a relațiilor juridice ale dreptului contractului comercial în general.

Primele manifestări, epoca antică. Anume privit prin această prismă, dreptul contractelor comerciale şi comerţul însuşi nu dispun de aceeaşi vechime. Pe când primele manifestări ale comerţului au apărut în îndepărtata istorie a culturii omeneşti, atunci când s-a născut ideea de proprietate şi a schimbului de bunuri produse peste nevoile de consum, un drept al contractelor comerciale a luat fiinţă, desigur, într-o formă primitivă, cea a obiceiurilor, abia odată cu primele organizări ale societăţii în forma unor state.

Trocul, forma primitivă a schimbului, asigură în această perioadă nu numai satisfacerea nevoilor indivizilor, dar şi pacea triburilor pe durata schimbului de produse. Cuvântul dat şi strângerea mâinii par a fi fost cele mai vechi mijloace prin care se garanta îndeplinirea exactă şi loială a obligaţiilor asumate [1]. Schimbul de mărfuri a fost mult mai simplu când s-a trecut la folosirea unor bunuri de valorizare sau a unei mărfi intermediare care sunt şi astăzi folosite de unele triburi nomade: sarea, fructele, anumite pietre scumpe, bucăţi de metal, scoici, bucăţi de piele lucrate, arme, perle, vite sau alte animale.

Se cunoaşte că termenul latin pentru bani – *pecunia*, derivă de la *peciis*, care înseamnă vită, iar după cum arată Nicolae Iorga [2], istoria românească cunoştea la începutul secolului al XVII-lea un asemenea mijloc de valorizare numită a biciului – un galben având valoarea unui bou, unei vaci cu viţel şi unei blăni, respectiv, a unei suprafeţe de teren arat şi semănat.

Trocul s-a descompus în două operaţiuni: vânzarea şi cumpărarea, iar valoarea bunului ce făcea obiectul schimbului era stabilită ca un măsurător de valori – metale, de regulă, preţioase, care erau folosite în scopul arătat, după unităţi de greutate şi chiar piese mici şi subţiri, mai ales de aur.

Aceste piese de metale preţioase, care aveau imprimate semne distincte, embleme ale oraşelor sau zei, au devenit moneda bătută a zilelor viitoare – ***banii de azi***. B.P. Hasdeu considera că termenul „ban" derivă din termenul latin medieval de adevărată origine slavă – *banus*.

Primii bani pe cuprinsul arealului românesc – moneda banului Olteniei (*Etymologicum magnum*). Din acest moment al descompunerii schimbului de bunuri în vânzare şi cumpărare, urmat de apariţia unei mărfi intermediare – moneda – se poate vorbi de comerţ, de relațiile comerciale.

Începuturile civilizaţiei comerciale de peste 4000 de ani trebuie căutate în China, Babilon, Caldeea, Egipt, Cartagena etc., care făceau încă, de pe atunci, comerţ la scară mondială. Popoare mediteraneene ca: fenicienii, cretanii, cartaginezii au fost vestiţi navigatori şi comercianţi, formând adevărate colonii comerciale în Africa, Anglia, Ţările Baltice etc.

Mai târziu, grecii şi romanii au construit adevărate imperii comerciale. Oraşe ca Alexandria, Cartagena, Sidon, Tyr, Rodos au avut un comerţ înfloritor. Intensificarea producţiei de bunuri şi a schimbului au determinat adoptarea unor forme de organizare prin care se asigurau condiţiile necesare pentru a se întâlni un număr cât mai mare de indivizi la perioade şi în locuri stabilite. Apar astfel târgurile care au avut un rol însemnat în naşterea şi dezvoltarea relațiilor comerciale.

Contractele comerciale, în epoca antică, au constituit un factor civilizator, comercianţii fiind pionierii stimulării producţiei, ai diviziunii muncii şi ai schimbului, nu numai de produse, dar şi de idei. Vestigiile istorice şi unele documente, datând din acele timpuri, fac dovada că relaţiile comerciale dintre indivizi erau reglementate de niște *reguli cutumiare* ce permiteau comercianţilor să se angajeze unul faţă de altul. Aceste reguli impuse

de nevoile economice nu erau nici religioase, nici formaliste. Ele respectau convenţiile private încheiate cu bună credinţă şi aveau în vedere practicile îndelungate acceptate de fiecare comunitate în cadrul schimburilor economice.

Chiar dacă aceste reguli nu constituiau în antichitate un drept consuetudinal (*normele interne emise de consuli*), în înţelesul actual, se consideră că formau, cel puţin, un uz comercial bine dezvoltat, ieşit din nevoile comerţului şi adoptat de comercianţii vremii.

Prima legislaţie scrisă cu caracter comercial se găseşte în *Codul lui Hammurabi* (Hammurapi – rege al Babilonului care a domnit în anii 1792-1749 î.e.n.) [3], săpată în piatră cu 2000 de ani î.e.n. Acest cod cuprinde multe dispoziţii referitoare şi la contractele comerciale, cum ar fi: *vânzare, depozit, împrumut, societate, reglementări contractuale* – destul de actuale şi în prezent.

Se regăsesc şi dispoziţii care se ocupă de: transport, răspunderea cărăuşului, intermediere de titluri nominative, iar un număr de articole (800-807) se referă la raportul juridic dintre un comerciant (Samallu) şi o terţă persoană, dintre care una predă celeilalte mărfuri sau bani, în scopul de a realiza un câştig. Cel care dă banii va suporta riscul pierderii lor întâmplătoare, iar cel care-i primeşte (întreprinzătorul) va suporta consecinţele operaţiei comerciale nereuşite, fiind obligat să dea socoteală.

Nu lipsesc din Cod nici dispoziţii referitoare la navigaţia fluvială, închirierea de vase, plata corăbierului, răspunderea proprietarului şi a căpitanului vasului, abordajul, codul cuprinzând astfel sâmburele relaţiilor dreptului contractului comercial analizat de noi [4].

Vechea cultură juridică din Babilon s-a menţinut şi ulterior sub caldeeni şi perşi. Documentele descoperite – cărămizi cu scriere cuneiformă, fac dovada că aceste popoare au cunoscut contracte comerciale, cum ar fi: mandatul de plată, garanţia, obligaţiunea abstractă, ordinul bancar, depozitul şi contractul de societate, reglementări care presupun o viaţă economică dezvoltată şi, mai ales, întrebuinţarea banilor.

În Grecia, primele legi care s-au ocupat de contractele comerciale au fost *legile lui Solon din Atena* (anul 594 î.e.n.). Aceste legi reglementează moneda, măsurile, greutăţile, dobânda. Tot Solon a stabilit că datornicii să nu mai fie privaţi de libertate pentru a-i constrânge la plata datoriilor civile. Această lege a fost preluată din Egipt, unde a fost elaborată de către faraonul Bokenranef din dinastia XXIV şi puse în vigoare de Sesostris (Ramses al III-Iea).

Este interesant de accentuat că grecii nu au avut expresii proprii pentru noţiunile de „comerţ" şi „comerciant" (noţiunea *capeleia* – desemna comerţul mărunt, iar termenul *emporia* – comerţul internaţional), deşi cunoşteau contracte comerciale, cum ar fi: *zarafia, împrumutul, depozitul, contractul de societate* şi chiar *operaţiunile bancare*. La început, activitatea bancară se desfăşura în temple, care erau adevărate bănci sacre, pentru ca, mai târziu, această activitate să fie preluată de bancheri numiţi *trapeziţi*, după numele întreprinderii bancare „Trapezum", spre deosebire de casele trezoreriei publice numite *trapeze bastilicale* care făceau plăţi pentru stat. Mai întâlnim la greci şi registrele comerciale, mandate de plată, titlurile la ordin şi la purtător numite *chirografe* şi *syngrafe*, împrumutul maritim şi anumite norme cu privire la litigiile rezultate din activitatea de comerţ.

Nu poate fi trecut cu vederea şi faptul că grecii deţineau şi o procedură specială pentru toate chestiunile de drept comercial, valabilă şi pentru contractele comerciale, numite *Pikoi emporikoi* şi asociaţiile de comercianţi numite *Eranoi*, având privilegii deosebite. De asemenea, aveau o monedă bătută numită *Drahme* care a circulat multă vreme şi pe pieţele comerciale străine.

Iar printre reglementările privind comerţul maritim, cea mai importantă este cea cunoscută sub denumirea de „Legea insulei Rhodos", unde exista un vestit centru comercial internaţional, încă din secolul IV î.e.n. Normele comerciale ale insulei se ocupă de avariile maritime şi efectele lor juridice cuprinzând norme de compensare a prejudiciului cauzat comercianţilor, ale căror mărfuri erau aruncate în mare, ca urmare a furtunilor, pentru salvarea navei şi a restului încărcăturii.

Remarcăm că anume acest *Drept rodosean,* în secolul VIII e.n., este codificat de împăratul bizantin Leo Izaurul, primind denumirea de *Nomos Rodion Nautikus* care trebuie considerat ca prima codificare a relaţiilor comerciale maritime din antichitate, în care se regăsesc şi reglementări referitoare la contractele comerciale.

Tot grecilor din antichitate se datorează comerţul maritim, şi anume – instituţia *Nauticum foenus,* ce reglementa împrumutul maritim oneros, efectuat în numerar, dat unui negustor pentru comerţul pe mare. Pentru acest împrumut cu risc sporit se prevedeau interese convenţionale, altele decât cele legale, până la 36% din sumă [5].

Mai târziu aceste reglementări au fost preluate de dreptul roman, în *Digeste,* sub denumirea de *Lex Rhodia de Jactu,* referitoare la avariile maritime şi *Nauticum foenus* privind împrumutul maritim, ale căror principii sunt şi până astăzi valabile.

Nauticum foenus era avantajos pentru întreprinzător, care nu-şi asuma riscul de a pierde totul prin asociere cu cel care punea la dispoziţie capitalul, fiind asigurat că nu va suporta în întregime paguba. *Nauticus foenus* putea servi şi ca instrument pentru transportul banilor, purtând în acest caz numele *trajectio pecuniae*.

La romani, comerţul nu prezenta prea mare importanţă, fiind considerat drept o ocupaţie infamantă care se exercita, în principiu, de sclavi şi de peregrini. Aşa stăteau lucrurile, pentru că romanii îşi procurau cele necesare vieţii prin practicarea agriculturii şi îşi agoniseau bogăţiile prin războaie şi anexiuni.

Cicero, în opera sa *De officiis* spunea că „este lucru ruşinos să faci comerţ" [6]. Patricienii îl dispreţuiau numai pe micul comerciant, nu şi pe *Argentarius* (bancheri), care strângeau milioane de pe urma operaţiilor lor, cu care se împăcau foarte bine. Ei (patricienii) nu erau străini de comerţ, exercitându-l prin sclavii lor, ocolind astfel *Lex Flaminia*.

La romani nu există însă un drept special pentru comercianţi, pentru relaţiile juridice ce ţin de contractele comerciale, considerându-se că sunt suficiente regulile dreptului civil. Romanii şi-au organizat viaţa socială prin:

a) ***Jus civile*** – dreptul civil reprezentat în faza finală a civilizaţiei romane prin monumentul juridic numit *corpus juris civilis*;

b) ***Jus praetorius*** – era dreptul creat în fiecare zi prin autoritatea pretorului;

c) ***Jus gentium*** – dreptul străinilor care guverna raporturile private de ordin internaţional, aplicabil pe bază de reciprocitate actelor străinilor, cu care romanii intrau în legături de afaceri.

Cu toate acestea, în aşa-numita legislaţie romană, regăsim reglementări şi destul de numeroase, ce se refereau şi la contractele comerciale, cum ar fi [7]:

1. *institutele* – creaţii pretoriene ale contractelor nenumite, făceau posibilă acordarea oricărui act comercial contractual a unei baze juridice, chiar dacă se prezenta sub forma unui act de intermediere într-o operaţie de schimb.

2. *actio institutoria* şi *actio exercitoria* – erau acţiuni create de pretor care constituia bazele exerciţiului comerţului prin reprezentanţi.

3. *actio institutoria* – era acţiunea pe care o avea creditorul contra patronului comerciant pentru toate contractele comerciale încheiate de prepusul său, *institor*, în limitele însărcinării primite în calitatea sa de comandant de vas sau în gestiunea comerţului său terestru.

4. *actio exercitoria* – acţiunea creditorului contra proprietarului vasului (*exercitor navis*) pentru contractele comerciale încheiate de căpitan (*magister navis*), în interesul vasului său, ori din cvasicontracte similare.

5. *actio tributoria* – era acţiunea creditorilor împotriva patronului care a încredinţat prepusului său mărfuri sau bani pentru a efectua afaceri comerciale, în scopul valorificării creanţei sale, putând cere împărţirea acestor bunuri între ei, *pro rata arte*.

6. *receptum argentarii* – era promisiunea obligatorie dată de un bancher (*argentarius*) unei terţe persoane referitoare la plata unei sume de bani sau la predarea unui bun în contul debitorului acreditat de el. Argentarii aveau însă dreptul şi obligaţia, ambele necunoscute în dreptul civil, de a reduce acţiunea contra debitorilor lor, la soldul rezultat din contul curent (*agere cum compensatione*).

7. *expensilatio* era acel contract literal (*litterarum obligatio*) care se năştea prin simpla înscriere a unei datorii în registrele creditorilor. Prin această transcriere (*transcriptio*) se transforma nu numai cauza obligaţiunii (*transcriptio a re in personam*), dar şi ceea ce pentru scopurile comerciale trebuia să fie şi mai important, se putea produce şi un schimb al persoanelor obligate (*transcriptio a persona in personam*). Era debitarea şi creditarea modernă, în forma specifică romană.

8. *registrele bancherilor* (argentarii) – erau considerate ca autentice. Ei ţineau registre de mai multe feluri: registrul de însemnări zilnice (*adversaria*), registrul operaţiilor de credit (*codex accepţi et expensi*) şi registrul de încasări şi plăţi (*liber rationem*); încheiau periodic socotelile (*dispongere*) şi le trimiteau corespondenţilor şi clienţilor (*rationes edere*). Argentarii (bancherii) între ei îşi compensau creanţele şi constituiţi în societăţi (*societa argentariorum*) apăreau drept creditorii sau debitorii comuni (*correi*). Prin operaţiunile ce le făceau, au pus bazele activităţii bancare şi îndeosebi a titlurilor de credit.

Romanii şi-au reglementat relaţiile lor comerciale cu alte state, printr-un mare număr de tratate:

1) tratate de alianţă – *foedera aequa et iniqua*;

2) tratate de amiciție, care urmăreau protecţia comercianţilor romani pe teritoriul altui stat şi a comercianţilor străini pe teritoriul roman. Aceste tratate cuprindeau două clauze importante: a) garantarea persoanei care se ducea în alt stat şi a bunurilor sale; b) soluționarea litigiilor dintre cele două state de tribunale speciale;

3) tratate de ospitalitate – *hospitum publicum*, între Roma şi alt stat străin. Acest tratat cuprindea şi o clauză privind acordarea lui *commercium* şi *conubium*.

Cu toate că romanii nu recunoșteau existența separată de dreptul civil a relațiilor contractuale comerciale (toate fiind grupate, de romani, în contracte civile), inclusiv, nu aveau nici o reglementare uniformă, clară şi autonomă, totuși, din analiza efectuată, constatăm că relațiile contractuale comerciale în Roma antică existau și puteau chiar fi detașate într-o instituție juridică separată de dreptul civil roman.

Referințe:

1. Hacman H. *Drept comercial comparat*. Vol.2. Ed. Curierul judiciar, 1930, p. 75, 76.

2. Vonica Romul Petru. *Drept comercial, parte generală*. București: Lumina Lex, 2000, p.38.

3. Cuznețov A., Vlaicu V. și alții. *Dreptul afacerilor*. Chișinău: CEP USM, 2013, p. 40.

4. Turcu I. *Tratat teoretic și practic de drept comercial*. București: C.H.Beck, 2008, p.14.

5. Cărpinaru Stanciu D. *Tratat de drept comercial român.* Ed. a III-a. București: Universul juridic, 2012, p.12.

6. Vonica R.P. *Op.cit.,* p.41.

7. Петров И.В. *Коммерческое право.* Санкт-Петербург: Изд. Михайлова В.А., 2001, с.33.